

FEJLŐDÉST SEGÍTŐ ÉS HÁTRÁLTATÓ TÉNYEZŐK AZ APRÓFALVAKBAN A HELYI POLGÁRMESTEREK SZEMSZÖGÉBŐL¹

JÓZSA KLÁRA

EVOLUTIVE AND IMPEDIMENTAL FACTORS IN SMALL VILLAGES
FROM THE POINT OF VIEW OF THEIR MAYORS

This publication applied interviews in small villages. The exploring spot are 15 small villages in Hungary (Alsómocsolád, Apátistvánfalva, Csonkabegyhat, Dozmat, Dörgicse, Dunaszentmiklós, Fertőhomok, Fony, Gosztola, Hegymagas, Klárafalva, Romonya, Szántód, Tivadar, Vüllánykövesd). We searched for the evolutive and the impedimental factors in these small villages. The research had the following questions:

- personality of mayors, attitude of mind?*
- conflicts in the settlement?*
- living conditions?*
- tenders of settlements?*
- activity of inhabitants, institutions?*
- touristic factors of settlements?*
- advanced state of researched settlements in their surroundings?*

The mayors and the local opinion multipliers put a premium on the activity of mayors, the conflict-free settlement, and the low unemployment rate. Above all are also the winner tenders, the institutions in the settlements, the attendance of minorities important, and make the best of tourism is important, too. Regarding the research results we suggest to the experts of regional development to involve the members of the local inhabitants and the opinion multipliers in the preparation for decision-making and development strategies. We also suggest to examine all the characteristics of settlements (social, economic, supply, infrastructure, transport relations, tourism facilities, etc.). It is also recommended to develop not only the strength (strengths), but also the factors with the worst values and impedimental factors (which can be developed), to overlayed on path of development.

BEVEZETÉS

A hazai aprófalvak a településföldrajz művelői körében döntően statisztikai oldalról kutattottak. A helyi társadalom, helyi elit véleménye viszont csak kevésszer kerül az érdeklődés központjába. Jelen kutatásban a figyelem ezért fordul a kistelepülések polgármesterei és a helyi elit tagjai felé, arra a kérdésre keresve a választ, hogy vajon egy kistelepülés életében milyen fejlődést elősegítő és hátráltató tényezőkkel kell szembe-

¹ A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

nézni a településvezetésnek. A kutatás mintaterületét 15 aprófalva adja, melyek a 2001-es népszámlálás adatai szerint 500 fő alatti népességgel rendelkeztek. Közülük több mára 500 főnél népesebbé vált. Alsómocsolád (Baranya megye, 360 fő) körjegyzőségi központ szerepkörének és ipari funkciójának, Apátistvánfalva (Vas megye, 392 fő) szlovén nemzetiségének, körjegyzőségi központ szerepkörének és határ menti fekvésének következtében került fejlett települési csoportba. Csonkahegyhát (Zala megye, 365 fő) szintén körjegyzőségi központ, Dörgicse (Veszprém megye, 317 fő) bortermelő község, épített öröksége turisztikai potenciált jelent a település számára. Dozmaton (Vas megye, 228 fő) a határ menti és szuburbán jelleg, Dunaszentmiklóson (Komárom-Esztergom megye, 444 fő) a határ menti fekvés mellett a német nemzetiség, Fertőhomokon (Győr-Moson-Sopron megye, 483 fő) a határ menti fekvés mellett a horvát nemzetiség a települések fejlettségéhez nagymértékben hozzájáruló tényező. A kutatás tárgyát képező települések közül Fony (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, 385 fő) a Zempléni-hegység környezeti adottságait tekintve kiemelkedő jelentőségű aprófalva, egyben körjegyzőségi központ. Gosztola (Zala megye, 52 fő) összfejlettségi pontszámát tekintve került a legsikeresebb kisfalvak közé. Hegymagas (Veszprém megye, 308 fő) esetében az erős közösség, Klárafalva (Csongrád megye, 485 fő) esetében a közlekedési kapcsolatok voltak hangsúlyosak. Romonya (Baranya megye, 475 fő) vándorlási nyereségének és körjegyzőségi szerepkörének köszönhetően került a fejlettebb települések közé. Szántód (Somogy megye, 322 fő) fejlettségét turisztikai potenciálján kívül számos egyéb tényező (ellátottság, szolgáltatások, közlekedés) adja. Tivadarban (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, 220 fő), az Észak-Alföld régió településén a turisztikai adottságok területfejlesztő hatása kiemelkedő. Velemért (Vas megye, 77 fő) határ menti fekvése és épített öröksége, Villánykövesdet (Baranya megye, 298 fő) bortermelése és német nemzetisége emelte a korábbi vizsgálatokban a fejlett települések közé (HANUSZ 2002, BAJMÓCY – BALOGH 2002, G. FEKETE 2001, BAJMÓCY – JÓZSA – PÓCSI 2007, BELUSZKY – SIKOS 2007, BALOGH 2008). Kutatásomban e mintaterületen 2009 és 2012 között felvett polgármesteri interjúk és a helyi kulcsszereplők tagjaival folytatott interjúk eredményeit elemzem abból a szempontból, hogy mely tényezőket tartják fejlesztő, illetve hátráltató hatásúnak a falu életében, és milyen fejlődési lehetőségeket, milyen jövőképet vázolnak fel a falut illetően. Az interjúzás során a válaszadási hajlandóság igen magas volt a polgármesterek és a helyi elit részéről is, elutasítás alig történt. A fent felsorolt falvakban készült interjúk az alábbi kérdéscsoportokat tartalmazták:

- a polgármesterek személyisége, attitűdök, gondolkodásmód
- konfliktusok a településen
- a falvak lakosainak fő megélhetési forrása, foglalkoztatók
- pályázati tevékenység
- lakossági aktivitás, intézményi, infrastrukturális ellátottság
- turisztikai vonzerő a településen
- a falu helyzetének pozicionálása
- jövőkép, sikerfogalom egy kistelepülés mindennapjaiban.

A POLGÁRMESTEREK SZEMÉLYE, FŐ FOGLALKOZTATÓK, KONFLIKTUSFORRÁSOK A TELEPÜLÉSEKEN

A vizsgálatba vont aprófalvak vezetői szinte kivétel nélkül több cikluson keresztül polgármesterek a településükön. A vezetők egy része a polgármesteri jelölés előtt semmilyen kapcsolatban nem volt az önkormányzattal, önkormányzatisággal. A vizsgált aprófalvakban azonban megfigyelhető, hogy a lakossági választók általában a magasabb végzettségű polgármestereket preferálják, valamint, hogy a polgármesterek gyakran tagjai valamilyen civil szervezetnek. Aprófalvas kutatásunk igazolta továbbá, hogy a lakosság által közvetlen módon választott, államigazgatási jogköröket gyakorló településvezető meghatározó eleme egy település életének (BOCZ 1996, BOCZ 2004).

Eltérő életpályájuk ellenére egy tulajdonság közös a megkerdezett polgármesterekben: nem ők akartak polgármesterek lenni, család, barátok, a falu lakosai keresték meg őket azzal, hogy induljanak a polgármesteri választáson, (1. idézet, 2. idézet, 3. idézet, 4. idézet) és be is váltották a hozzájuk fűzött reményeket, hiszen többen közülük már az 1990-es évek eleje óta folyamatosan ellátják ezt a tisztséget.

1. idézet: „Eszem ágában nem volt, hogy polgármester legyek. Megkerestek engem, hogy kellene menedzselni [ti. a falut].” – Romonya polgármestere

2. idézet: „Hazudnék, ha azt mondanám, hogy volt ilyen indíttatásom.” – Fertőhomok polgármestere

3. idézet: „Családi ösztönzésre indultam az első önkormányzati választásokon a polgármesteri címért.” – Alsómocsolád polgármestere

4. idézet: „Tarpán dolgoztam az önkormányzatnál 24 évig. Többen megkerestek azzal, hogy miért nem a saját településemen tevékenykedem?” – Tivadar polgármestere

A polgármesterek többsége egyetért abban, hogy a települési vezetőnek nem csak a hivatalban van dolga, hanem minden területen helyt kell állni (5. idézet), a legtöbbjük igyekszik nyitott fülekkel járni, és tenni a dolgát a képviselőtestülettel együtt (6. idézet). Az aprófalvakban felvett interjúk eredményei is alátámasztják a nyugat-európai kutatások azon megállapításait, hogy nem a bürokratikus „governing”, sokkal inkább a „governance”, azaz a társadalmi szféra felé fordulás módszerével lehet – főleg egy kistelepülésen – hatékonyan irányítani (JOHN 2001, LE GALES 2002, DENTERS – LAWRENCE 2005). Az aprófalvas területeken egyébként is tradicionálisan magas a választásokkal kapcsolatos érdeklődés és választási hajlandóság, a dél-baranyai, cserhádi, zempléni, szatmári területeken és Északnyugat-Magyarországon kimondottan magas aktivitás figyelhető meg (BÓDI – BÓDI 2011).

5. idézet: „(...) egy vidéki település polgármesterének többrétű a dolga. Azzal is foglalkozni kell, ha egy ajtókilincs tönkrement. Éjszaka csörög a telefon, akkor menni kell”. – Fony polgármestere

6. idézet: „Kistelepülésen az ember annyira jár nyitott fülekkel, hogy nagyjából érezheti azt, hogy mi az emberek igénye”. – Fertőhomok polgármestere

Valamennyi vizsgálatba vont településsel kapcsolatban elmondható, hogy a megélhetési források korlátozottak. A fő foglalkoztató legtöbb helyen az önkormányzat, melyre jellemző, hogy a szociális feladatok ellátásához a településre érkező állami normatívát és más forrásokat egymással kombinálva használja fel (*VIRÁG 2009*) annak érdekében, hogy a lakosság nagy részét érintő foglalkoztatási nehézségeket helyben megoldja.

Az önkormányzat foglalkoztatja a legtöbb lakost Tivadaron és Csonkahegyháton. Előbbiben önkormányzati tulajdonban és üzemeltetés alatt áll az a szabad strand, mely idényjelleggel, nyáron biztosít leginkább megélhetést a falu lakosai számára. A strand azért is fontos, mert a vállalkozási hajlandóság Tivadaron – csakúgy, mint a kistelepülések nagy részében – igen alacsony. A faluban mindössze két vállalkozó van: egyikük mezőgazdasággal foglalkozik, intenzív gyümölcsöst tart fenn, másikuk tüzépi telepet üzemeltet, így az iparűzési adó nem növeli érdemi mértékben a falu bevételeit. A nyugati országrészben, Csonkahegyháton is alacsony az iparűzési adó, amit kisszámú vállalkozás – vendéglátó egység, kocsmá, bolt – autószerelő műhely termel ki, melyek általában csak önmaguk munkájáról tudnak gondoskodni, további alkalmazottak foglalkoztatására nincs lehetőségük (7. idézet).

Számos interjú során előkerült a kistelepüléseket súlyosan érintő TSZ bezárások, felszámolások, átalakulások kérdésköre, legerőteljesebben Csonkahegyháton. A termelőszövetkezetek megszűnése előtt a mezőgazdasági üzemek sokat tudtak tenni a foglalkoztatásért, ma erre azonban már nincs lehetőség (*BELUSZKY – SIKOS 2007*). Interjúink során is megfigyelhető az a jelenség, melyet korábban TSZ dolgozókkal folytatott interjúk eredményeiből írtak le a kutatók, nevezetesen, hogy a kollektivizálás erőszakos volta elhomályosulni látszik. Az azonban megjegyzendő, hogy nem az 1950-es, sokkal inkább az 1980-as évek viszonylagos jólétére gondolnak vissza a megkérdezettek (*LOVASS 2006*).

Hegymagas községben a borbevételek plusz jövedelmet jelentenek a falu lakosai számára, valamint a szőlőtermesztéshez (8. idézet) kapcsolódó turizmussal is foglalkozik pár család. Az önkormányzatnak a pincékkel rendelkezők építményadója ugyan jelent bevételet, de helyi foglalkoztató itt sincs. A kiskereskedelmi üzletek is hiányoznak, mely jelenséget a közeli Tapolcán lévő bevásárlóközpontok idézik elő (9. idézet). Vilánykövesden (10. idézet) és Dörgicsén (11. idézet) is csak tisztességes megélhetést jelent a borászat.

7. idézet: „Ezek csak saját maguk dolgoznak.” – Csonkahegyhát polgármestere

8. idézet: „(...) önálló vállalkozóként dolgozom, sok munkám van a szőlészetben.” – borász szakember (Hegymagas)

9. idézet: „Az emberek keresik, mi hol olcsó, ott vásárolnak.” – Hegymagas polgármestere

10. idézet: „(...) egész évben nyitva vagyunk, de a turistákat jobban érdekli a pincesor fényképezése, mint a borok megvásárlása.” – borász szakember (Villánykövesd)

11. idézet: „(...) inkább vonzza az embereket a Balaton, mint a boraink.” – borász szakember (Dörgicse)

A szuburbán aprófalvak helyzete a foglalkoztatás kapcsán előnyös, lakosságszámuk növekedését tekintve településlisták élére is kerülhetnek kimagasló vándorlási nyereségük következtében (*BAJMÓCY – JÓZSA – PÓCSI 2007*). A városok közelsége a jó megközelíthetőség mellett az átrétegződésre is hatott ezeken a településeken (*KISS 2008*). Romonyán helyben mindössze egy presszó, kocsmá, kőfaragó műhely üzemel, viszont munkalehetőségben még sincs hiány, mivel Pécs 4-5 km-es közelsége segítséget jelent a munkakeresésben, Pécs felszívja a romonyai munkaerő jelentős hányadát. A szintén szuburbán Dozmat lakosai számára Szombathely közelsége jelent munkaalkalmat, a vállalkozások száma itt is magas, melynek hátterében az igen alacsony iparűzési adó áll (12. idézet). Ez az alacsony iparűzési adó előremozdítja a szuburbán településeken a vállalkozások számának növekedését, és elindít olyan folyamatokat, melyek kapcsán a szuburbán területeken megfigyelhető egy nem lakófunkció felé való elmozdulás, kitermelve a lakóhely mellett az ipari, kereskedelmi szuburbiákat (*TIMÁR 1999, BAUMONT – ERTUR – LE GALLO 2001*).

12. idézet: „A vállalkozók nagy része segítőkész szándékú. Ha olyan munka van, amit el tudnak végezni, akkor csekélyebb összegért megteszik.” – Dozmat polgármestere

Igen sajátos Gosztola helyzete, ahol a fő – és gyakorlatilag egyetlen – foglalkoztató a település polgármesterének lánya által vezetett Gosztola Gyöngye szálloda. A szálloda megtelepedése a faluban a munkahelyteremtés mellett a telekárakban jelentett szembetűnő változást. Gosztolán a szálloda megépítése előtt 50.000 forintért lehetett házhelyhez jutni, a szállodaépítésnek köszönhetően azonban felmentek a telekárak. Az első években az árak négyszeresére növekedtek, megközelítőleg 200.000 forintért lehetett házhelyet venni. Ma már 6-7 millió forint az átlagos telekár, de akár 10-12 millió forintot is elkérnek egy házhelyért.

Általánosságban elmondható, hogy a megkérdezett polgármesterek legtöbbször nem szívesen beszél a településen jelentkező konfliktusokról. A vizsgálatba vont aprófalvak között zavartalannak ítélik meg a lakosság egymással és a polgármester személyével kapcsolatos viszonyát a statisztikailag fejlett és a lakossági vélemények szerint is sikeres Hegymagas (13. idézet) és Fertőhomok polgármesterei (bár könnyen kialakuló lakossági konfliktusforrásokra ők is felhívják a figyelmet). A konfliktusmentesség eléréséhez szükséges az összetartás, összefogás a dozmati polgármester szerint (14. idézet), de hasonlóan vélekedik Csonkahegyhát polgármestere is. Szintén konfliktusmentesnek ítéli meg faluját Gosztola polgármestere, bár annak okaként nem a közösség egymást segítő magatartását nevezi meg, hanem a lakosság anyagi jólétét (15. idézet).

13. idézet: „Probléma néha van, de megoldjuk házon belül.” – Hegymagas polgármestere

14. idézet: „Az emberek nagy része a megoldásra törekszik, nem a széthúzásra. Egyfelé húz a szekér.” – Dozmat polgármestere

15. idézet: „30-40 milliós villák vannak, ott nincs gond a lakossággal.” – Gosztola polgármestere

Az interjúk során azonban kiderült, hogy van olyan vizsgálatba vont település, ahol nyílt konfliktus jelentkezik. Leggyakoribb lakossági konfliktusforrásként az őslakosok mellé betelepülő új lakosság jelentkezik. Az ún. „gyütt-ment” szindróma jellegzetessége, hogy egyrészt az őslakos népesség nem szívesen fogadja be a betelepülőket, másrészt a betelepülők sem érzik magukénak a falut. Közép- és Nyugat-Dunántúlon a települések 16-18%-ában kimutatható a települési szegregáció az új lakosok elkülönülését eredményező formája (KOPASZ 2004)², míg legmagasabb a konfliktusok aránya a Közép-Magyarországi régióban (KOVÁCS 1999, VÁRADI 1999). Aprófalvas kutatásunkban a lakossági konfliktus legerőteljesebben Romonyán jelentkezett. Annak ellenére, hogy a település nagyon toleráns és elfogadó lakosokból áll, gondot okoz az újonnan betelepülők integrációja (16. idézet) a polgármester és a helyi óvoda vezetője szerint is. A település életébe azok az új lakosok kapcsolódnak be, akik a foghíjas telkeken építkeztek, és azok is jobban részt vesznek a település életében, akik önkormányzati bérlakásból kikerülve kezdtek el építkezni. A Barackos lakópark lakói viszont nem keresik a kapcsolatot a helyi őslakosokkal.

A kistelepüléseken belüli két alapjában konfliktusmentes település vezetője a munkanélküliséghez kötődő nehézségeket hangsúlyosan említi, nem a településeket jelenleg érintő konfliktusként, hanem olyan gondok forrásaként, amelyek nem megfelelő módon kezelve rövidesen konfliktushoz vezethetnek. Hegymagas polgármestere szerint több településen a gondot az jelenti, hogy nehéz megfelelő és értelmes munkát találni a munkanélküliek számára (17. idézet), csakúgy, mint Fertőhomokon. Ez utóbbi településen az emberek – ahogyan a polgármester fogalmaz – mindig is öntevékenyek voltak, de az elmúlt években egyre többen szorulnak rá itt is a segílyezésre, melyet nem minden lakos néz jó szemmel (18. idézet).

16. idézet: „Nehéz beintegrálni az ide költözőket. Eléggé elzárkózottak. (...) [legtöbbjük] távirányítóval kinyitja a kaput, (...) [majd a] kapu bezárul.” – Romonya polgármestere

17. idézet: „Megpróbálunk úgy segíteni, hogy alkalmazzuk őket felváltva. Annak nincs értelme, hogy itt üldögéljenek. Rájuk kell figyelni, és olyan munka kell, ami leköti őket.” – Hegymagas polgármestere

18. idézet: „Az a fajta hangulat, amit szerintem tévesen sugallnak, hogy mire van jogod, és miért fordulhatsz az önkormányzathoz, nem jó. (...) a segílyért dolgozzon meg valaki, ha tud.” – Fertőhomok polgármestere

² A lakossági konfliktusok ezen formája a 2000-5000 fős településeket érinti leginkább, de az 1000 fő alatti településeken is több, mint 10%-ban okoz gondot az őslakosok és a betelepülők közti konfliktus.

Pályázati hajlandóság, infrastrukturális, intézményi ellátottságból és turisztikai potenciálból eredő fejlesztő és hátráltató tényezők az aprófalvakban

Legfőbb megállapítása a megkérdezett polgármestereknek a pályázati lehetőségek kapcsán az volt, hogy nem minden esetben arra pályáznak, amire feltétlenül szüksége van a településnek, hanem arra, amire lehet. A legtöbb pályázati forrást a kistelepülések az infrastruktúra fejlesztésére, településkép formálásra, az intézmények állagának megóvására, felújítására igényelték. A legmagasabb pályázati hajlandóság a statisztikai és lakossági felmérésben sikeres aprófalvakban mutatkozott. Hegymagas polgármestere a Szent György-hegy környéki útpályázatról, Fertőhomok polgármestere kerékpárút pályázatról (19. idézet) számolt be. Gosztola polgármestere a pályázatokkal kapcsolatban útberuházást, a polgármesteri hivatal és ravatalozó felújítását, internet elérés kiépítését, Dozmat polgármestere játszótér létesítését (20. idézet) ismertette. Csonkahegyhát polgármestere csatornapályázatról, orvosi rendelő felújításról, bővítésről, Tivadar polgármestere kultúrház felújításról, tanösvény kialakításról nyilatkozott.

19. idézet: „Kerékpárútra pályázunk. Energiatakarékosabb üzemeltetés kellene, de olyan pályázat, amelyben ezzel lehetne foglalkozni, olyan nincs.” – Fertőhomok polgármestere

20. idézet: „(...) játszótérre pályázunk, mert arra lehet.” – Dozmat polgármestere

A települések egy része összefogva igyekszik pályázati forrásokhoz jutni. A közös tevékenységet a LEADER, az Európai Unió egyik programja is ösztönzi, mely a leszakadó, elszigetelődő térségek felzárkóztatására jött létre, a helyi civil és vállalkozói szféra mozgósítása céljából (KOVÁCS 2000, RAY 2000, CSATÁRI 2004). A kezdeti lelkesedés, közös munka azonban mára alábbhagyott, mint ahogyan a bizalom is lecsökkent a LEADER-rel kapcsolatban (DOBA SZ. 2009). A programmal szemben fellépő bizalmatlanságot a Zala megyei Csonkahegyhát polgármestere az önerő nehézkes előteremtése mellett a nehézkes ügyintézással és a sokszor érthetetlen kizáró feltételekkel magyarázza (21. idézet). Bár örül a fejlesztési lehetőségnek, de hangsúlyozza a fejlesztési források elérésének nehézségét, bürokratikus voltát a fertőhomoki polgármester is, ahol az interjú készítése idején a LEADER keretein belül a környező településekkel való együttműködésben kerékpárút kialakítása zajlott (22. idézet).

21. idézet: „Nagy lelkesedéssel ugrunk neki, mert 90%-os támogatottság van, de ha jobban megnézzük, akkor nem felelünk meg a feltételeknek. Például a településlétszám miatt. (...) Faluközpont fejlesztésre is pályáztunk, de lassú az elbírálási folyamat. Amikor meg elbírálják [t.i. a pályázatot], akkor meg sokszor kapkodni kell.” – Csonkahegyhát polgármestere

22. idézet: „Ma tele van az ország LEADER táblával, hogy milyen jó együtt dolgozni, de a mi esetünkben ez pénzügyileg komolytalan.” – Fertőhomok polgármestere

A települések másik része nem tud, vagy nem is akar együttes erővel forráshoz jutni. Előbbi esetre példa Romonya szennyvízberuházása. Bár Magyarsarlós, Nagykozár, Bogád és Romonya közös befektetést tervezett szennyvízberuházás kapcsán, az mégsem valósult meg (23. idézet), annak ellenére sem, hogy Romonya Magyarsarlós költ-

ségeinek egy jelentős hányadát átvállalta volna. Utóbbira Gosztola citálható példaként, ahol a polgármester nem is akar a környező településekkel összefogva pályázni, a települések fejlődése szempontjából fontos fejlesztéseket illető eltérő gondolkodásmód miatt. Abban azonban az összefogni nem tudó, vagy nem akaró települések is egyetértenek, hogy az ő számukra is nagyon nehéz az önrészt előteremteni, valamint hogy a pályázati lehetőségek korlátozottak. Romonya polgármestere pedig azt a közeljövőt érintő súlyos problémát is megfogalmazta, mely szerint előnyösebb helyzetükből adódóan a forrásokhoz való hozzájutás nehezekebb feltételei rövidesen a település ellehetetlenülését is előidézhetik (24. idézet).

23. idézet: „A környező településeknek ehhez hozzá kellett volna járulni, de 2 település meggátolta ezt. A semmiért gátolták meg, ez szűklátókörűség. Így aztán nem jellemző az összefogás. Kicsit magunkba fordulunk, mindenki megpróbálja a maga szemétdombját rendbe tenni.” – Romonya polgármestere

24. idézet: „Előnyös településnek számítunk. A pályázati forrásokhoz nem jó feltételekkel jutunk, magasabb önrész kell. A hátrányos helyzetű települések ezt sokkal könnyebben megússzák. Most már úgy tűnik, hogy az előnyös helyzet fogja az elszegényedést okozni. Sikeres településekről beszélünk, de ott vagyunk a csőd szélén.” – Romonya polgármestere

Szinte valamennyi polgármester hangsúlyos elemként értékeli a település sikeressége szempontjából a helyi közösség aktivitását, a faluban megrendezésre kerülő rendezvényeket, és a lakossági szerveződéseket. A helyi civil szervezetek jelentősége a kistelepülések életében a hazai és nemzetközi szakirodalomból ismert jelenség, Magyarországon a falusi iskolák fenntartására irányuló kezdeményezésekből vált közismertté (FORRAY 1995, FICKERMANN – WEISHAUP – ZEDLER 1998, STARR – WHITE 2008).

A Fertőhomokon működő Horvát Kulturális Egyesület tagjai (25. idézet) és Dunaszentmiklós német nemzetisége legaktívabbak a hagyományörzés területén (26. idézet), de Apátistvánfalva Faluszépítő és Hagyományörző Egyesülete is tevékeny (27. idézet, 28. idézet). Dozmaton az Együtt Dozmatért Egyesület szabadidős, sportprogramokat szervez. Minden télen megrendezésre kerül a közösségkövacsoló szándékú házaspárbaj, működik helyi Caritas, vöröskereszt. Hegymagason Nyugdíjas Klub van, melynek tagjai a falu rendezvényein, mint szereplők is részt vesznek, Tivadaron a Jeles Napok a Beregben rendezvénysorozat igényel közösségi összefogást a falu lakói részéről, Romonyán fúvószenekari találkozó és sportnapok közösségkövacsoló erejük. Testvérvárosi kapcsolata a legtöbb településnek van, de ezek a kapcsolatok általában névlegesek (29. idézet), bár több településvezető lát lehetőséget e kapcsolatok szorosabbra fűzésében.

25. idézet: „(...) jó hangulatban telnek a rendezvények, szeretjük csinálni.” – egyesületi tag (Fertőhomok)

26. idézet: „(...) összetartunk, ragaszkodunk a hagyományokhoz, sok helyre járunk fellépni.” – egyesületi tag (Dunaszentmiklós)

27. idézet: „(...) szemétszedés volt a faluban, sokan jöttek.” – egyesületi tag (Apátistvánfalva)

28. idézet: „A lakosok nagyon aktívak, sokat tesznek a faluért.” – Apátistvánfalva polgármestere

29. idézet: „Ezekben hatalmas lehetőség van, de ezeket siettetni nem lehet.” – Hegymagas polgármestere

A települési vezetők véleménye megoszlik abban a tekintetben, hogy mi a jobb egy kistelepülésnek, ha vannak intézményei, vagy ha nincsenek. Kisebbségben vannak azok a települési vezetők, akik szerint fenn kell tartani minden erővel, akár egyedül is a már meglévő intézményeket. Így gondolkodik Csonkahegyhát önkormányzata, ami az utóbbi évek finanszírozási nehézségei ellenére is fenntartotta iskoláját, úgy hogy közben a kapott források nem elegendők a feladatok ellátására. Működik óvoda, iskola, orvosi rendelő is a településen. Fertőhomokon házi segítségnyújtás működik helyben, szociális étkeztetés elérhető a településen, melyet a kevés számú igénylő számára a település szintén egyedül old meg (30. idézet).

A főtelepülések másik – nagyobb része – a környező településekkel együttműködve tudja elképzelni az intézmények fenntartását. Ez nem magyar sajátosság. Az Európai Unió más országaiból is számos példa citálható a falvak közti útfenntartás, szennyvíztisztítás, oktatás területén történő együttműködésre (OROVA 2006). Így például Dozmaton nincs egyénileg fenntartott intézmény (31. idézet), kivétel nélkül társulásban oldják meg a feladataikat. Hegymagason könyvtár elérhető helyben, a diákok iskolába Szigligetre, vagy Tapolcára járnak. Tivadaron a gondozási központ, orvosi rendelő, nyugdíjas klub fenntarthatósága vált megkérdőjelezhetővé az elmúlt években, mivel ezek az intézmények milliós nagyságrendű deficitet termeltek. Ennek eredményeként be kellett zárni a klubot, és az azt ellátó konyhát is. Tivadar esetében is a társulás jelentett megoldást, jelenleg Kisar községből megoldott az étkeztetés. Szintén együttműködés keretein belül, Kisarral közösen tartják fenn az iskolát, télen a falugondnoki busszal szállítják a gyerekeket iskolába.

A közlekedési kapcsolatok Dunaszentmiklóson, Fertőhomokon, Romonyán, Szántódon és Klárafalván a legjobbak. Ez utóbbi településen Szeged és Deszk elérhetősége indokolja a magas tömegközlekedési járatszámot (32. idézet).

30. idézet: „Házi gondozás, ha ténylegesen komoly lenne, akkor nem tudnánk megoldani.” – Fertőhomok polgármestere

31. idézet: „(...) nem kell törekedni arra, hogy mindenáron ragaszkodjunk az intézményeinkhez.” – Dozmat polgármestere

32. idézet: „(...) sok járatra van szükség. Szegeden dolgoznak, Deszkre mennek szanatóriumba.” – közlekedési szakember (Klárafalva)

Az 500 fő alatti kistelepülések jelentős részében, Vas megyében például 40%-ában található valamilyen épített látnivaló (CSERTA – NOVÁK – VÖRÖS. 2004). Az általunk vizsgált települések két részre oszthatók turisztikai adottságaikat tekintve, azokra, amelyek rendelkeznek természeti vagy épített vonzerővel, és azokra, amelyek nem.

Egy sajátos csoportjuk pedig speciális vonzerővel rendelkezik, mely vonzerőt a városközelség jelenti számukra. A kutatott aprófalvak megyéi közül több esetében is fellelhetők falusi turizmussal foglalkozó írások (*CSORDÁS – SZABÓ 1993, CSAPÓ – SZABÓ 1997, HANUSZ 2002, BALOGH 2010*), melyek mindegyike fontos kitörési lehetőségként kezeli a falusi turizmust a kistelepülések életében, ugyanakkor reálisan nem várható az el, hogy valamennyi kistelepülés megéljen a turizmus nyújtotta lehetőségekből (*KOVÁCS 2004*). Kutatásunk azt bizonyította, hogy míg egyes falvak előnyt kovácsolnak a turisztikai adottságaikból és az erre épülő falusi turizmussal a lakosok közül többen foglalkoznak, addig a települések másik része csak kényszerből fogad vendégeket otthonában, vagy lakóingatlanában, egy harmadik csoport pedig nem aknázza ki a turizmus adta lehetőségeket.

A Tisza-partján elhelyezkedő beregi Tivadaron prioritásként kezelik a falusi turizmust a lakosok (33. idézet). Már az 1960-as, 1970-es években is lehetett itt bérelni nyaralókat (*PRISTYÁK 2004*). Az igazi nagyüzem csak a rendszerváltozás után következett, a tivadari üdülőterületre és szabad strandra alapozva kezdtek el egyre többen falusi vendéglátással foglalkozni. A falusi turizmus kiépítését a polgármester kezdte, azóta tíz család foglalkozik vele, a lakosok szívesen tevékenykednek a falusi turizmusban. Szintén elsődleges fontosságú a turizmus Szántódon, ahol a hazai utazóközönség mellett a külföldi turistákra is számítanak (34. idézet), ezért nagy hangsúlyt fektetnek a nyaralók, üdülőházak rendben tartására.

Zala megyében, főként Szentgyörgyvölgy környékén meglehetősen magas számú épített örökséggel és védett természeti értékekkel is találkozunk (*GYURICZA 1998*). Ennek ellenére a Zala megyei Csonkahegyhát a második típust képviseli. Itt 1-2 falusi turizmussal foglalkozó család van. Ők más lehetőség hiánya miatt választják a turizmusnak ezt a formáját és többen összefonják ezt a tevékenységet mezőgazdasági termeléssel.

A harmadik csoportba azok a települések tartoznak, ahol gondolkoznak rajta, de nem aknázzák ki a turisztikai adottság nyújtotta lehetőségeket, vagy azért mert nincs rá mód, mint pl. Romonya esetében, ahol termálvíz hasznosításra lenne lehetőség, több törekvés is volt beruházás kialakítására, de befektető és pénzhiány miatt megghiúsult a termálvíz hasznosítása (35. idézet). Vagy azért, mert a meglévő attrakció nem generál akkora turizmust, ami számottevő bevételi forrást jelentene a falvak lakosai számára, így nem ruháznak be falusi szállásadásba. Erre példa Dozmat és Hegymagas. Dozmaton a völgyben lévő forrás, a templom – bár a terület felújításra került – csupán néhány kirándulócsoporthoz, gyalogtúrára érkezőt vonz (36. idézet) és a Balaton-felvidéki Nemzeti Park területén fekvő Hegymagas sem profitál sokat a faluban lévő Lengyel-kápolnából. Ez utóbbi falu borvidéki település volta marketing hiányában szintén nem jelent jelentős turisztikai potenciált a település számára (37. idézet).

33. idézet: „Nyáron telt házzal üzemelnek a vendégházak. Télen nem olyan sok a vendég.” – óvodapedagógus (Tivadar)

34. idézet: „(...) ide külföldi, nagypénzű turisták is jönnek.” – Szántód polgármestere

35. idézet: „(...) van itt egy meleg vizes fúrás, erre lehetne építeni.” – Romonya polgármestere

36. idézet: „(...) a templom a dombon, a forrás a völgyben magánterület volt, dzsumbujos, megvettük, felújítjuk. Nevezetesség az Árpád kori templom, mint épített örökség. De a regélt történelem és az írott történelem is jelen van.” – Dozmat polgármestere

37. idézet: „Csodálatos borok vannak. Badacsonyi borvidékként szerepel. Megjelenik a címkéken, de nem Szent-György hegyi borként van leírva.” – Hegymagas polgármestere

Szót kell ejtenünk a vizsgált falvak turisztikai értékei mellett egy speciális vonzerőről, a városközelségről is. Így Romonya számára a természeti környezet szépsége, a település fekvése mellett a Pécs közeli helyzete is vonzó. Az önkormányzat által kialakított házhelyeknek köszönhetően a lakosság szám az elmúlt években növekedett, a természeti értékeknek és Pécs 4-5 km-es közelségének hatására többen vállalták a lakóhelyváltást. Ez a migrációs folyamat kettős hozadékkal bír Romonya életében, egyrészt az őslakos romonyai polgárok vagyona is felértékelődött (38. idézet), másrészt a kitelepedő, gyakran magas státuszú népesség elősegítheti a település sikerességét (*IZSÁK 1999*). Az újonnan épített lakások a modern kor minden igényét kielégítik (39. idézet), csakúgy, mint Dozmaton (40. idézet).

Azonban nem minden település tud élni a beköltözők nyújtotta előnyökkel. Bár Csonkahegyhátat nem soroltuk a szuburbán települések közé előzetes sikeres aprófaluhatározásunkban, mégis érdemes a városközelség kapcsán említést tenni róla, mivel Zalaegerszegtől mindössze 15 km-re helyezkedik el, és a földrajzi adottságai is jók. Ami a falu számára nehézséget jelent a beköltözők idevonzásában, az a házhelyek relatív drágasága. Az önkormányzatnak nincsenek ugyanis olyan ingatlanjai, amiből házhelyeket lehetne kialakítani. A helyi földtulajdonok magánkézben vannak, azok megvásárlására az önkormányzatnak anyagi források hiánya miatt nincs lehetősége, így Csonkahegyhátan az elmúlt 2 évben mindössze 3 új családi ház épült Zalaegerszeg közelsége ellenére is (41. idézet).

38. idézet: „Lakóparkot csináltunk, utakat építettünk, víz, stb. infrastruktúra fejlődött.” – Romonya polgármestere

39. idézet: „A lakópark lakásai minden komforttal felszereltek. A tulajdonosoknak minden kényelme biztosított.” – ingatlanfejlesztő (Romonya)

40. idézet: „(...) folyamatos az építkezés, az eddig elkészült lakásokkal kapcsolatban nem érkezett panasz.” – ingatlanfejlesztő (Dozmat)

41. idézet: „Inkább az a fontos, hogy egy házhely mennyibe kerül. (...) az lenne jó, ha nem kellene adnom 1-2 millió forintot, hanem csak egy jelképes összeget. Ez hátrány itt.” – Csonkahegyhát polgármestere

ÖSSZEGRZÉS

A polgármesterekkel folytatott interjúk adatai alapján a település vezetői és a helyi elit tagjai fontosnak tartották a település sikeressége szempontjából a polgármester aktivitását a település életében, a falun belüli konfliktusmentességet, és azt, hogy a lakosság munkaalkalma biztosított legyen akár helyben, akár napi, vagy heti ingázással elérhető környékbeli településen. Mindezek mellett a pályázati hajlandóságot, a megfelelő intézményi és ellátottsági helyzetet, a nemzetiségi jelenlétet és az arra alkalmas településeken a turisztikai potenciálban rejlő lehetőségek kiaknázását is megfogalmazták a fejlődést segítő tényezők között.

IRODALOM

- BAJMÓCY P. – BALOGH A.** (2002): Aprófalvas településállományunk differenciálódási folyamatai. *Földrajzi Értesítő* 3-4. pp. 385-405.
- BAJMÓCY P. – JÓZSA K. – PÓCSI G.** (2007): Szélsőséges aprófalvak. Aprófalvak a településlisták végein néhány társadalmi-gazdasági mutató alapján. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): A kistelepülések helyzete és településföldrajza Magyarországon. III. Településföldrajzi Konferencia. Savaria University Press, Szombathely. pp. 83-101.
- BALOGH A.** (2008): Az aprófalvas településállomány differenciálódási folyamatai Magyarországon. Savaria University Press, Szombathely. 105 p.
- BALOGH A.** (2010): Falusi turizmus a Nyugat-dunántúli régióban. In: A Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ Tudományos Közleményei 12, NYME Kiadó, Szombathely, pp. 117-125.
- BAUMONT, C. – ERTUR, C. – LE GALLO, J.** (2001): A Spatial econometric analysis of geographic spillovers and growth for European regions, 1980-1995. LATEC- Document de travail – Economie. 2001/4. Universite de Bourgogne, Dijon. 28 p.
- BELUSZKY P. – SIKOS T. T.** (2007): Változó falvaink. Magyarország falutípusai az ezredfordulón. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. 459 p.
- BOCZ J.** (1996): Az önkormányzatok döntéshozói, 1994. KSH, Budapest. 78 p.
- BOCZ J.** (2004): Újraválasztott polgármesterek, avagy kiket és miért választanak meg ismét a szavazópolgárok? *Századvég*, 2004. 3. szám. pp. 99-117.
- BÓDI F. – BÓDI M.** (2011): Hol vannak a választók? Politikatudományi Szemle XX/1. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest. pp. 51-74.
- CSAPÓ T. – SZABÓ G.** (1997): Vas megye falusi turizmusa. *Comitatus*. 7. 12. pp. 47-54.
- CSATÁRI B.** (2004): A területfejlesztés és vidékfejlesztés kapcsolata. MTA RKK ATI, Kecskemét. 151 p.
- CSERTA O. – NOVÁK Z. – VÖRÖS L.** (2004): A Vas megyei törpefalvak sajátosságai és lehetőségei. *Területi Statisztika* 7. 44. évf. 1-6. sz. pp. 137-151.
- CSORDÁS L. – SZABÓ G.** (1993): A falusi-tanyai turizmus szervezésének és fejlesztésének feltételei az Alföldön. *Alföldi Tanulmányok* 15. pp. 137-161.

- DENTERS, B.R. – LAWRENCE, E.** (2005): Comparing local governance. trends and developments. Palgrave Macmillan, Hampshire. 293 p.
- DOBA SZ.** (2009): A LEADER-szerű tervezés tapasztalatai a zalai aprófalvakban. In: Majoros P. (szerk.): Tudományos évkönyv 2009. Válság és megújulás. BGF, Budapest. pp. 163-177.
- FICKERMANN, D. – WEISHAUPT, H. – ZEDLER, P.** (1998): Kleine Grundschulen in Europa. Deutscher Studienverlag, Weinheim. 357. p.
- FORRAY R. K.** (1995): Önkormányzatok és kisiskolák. *Educatio*. 1. pp. 70-81.
- G. FEKETE É.** (2001): Aprófalvak az ezredfordulón – A Cseréhát-Hernád-Bódva vidék. In: Dornány G. – Kovács F. – Péti M. – Rakonczai J. (szerk.): A földrajz eredményei az új évezred küszöbén. I. Magyar Földrajzi Konferencia. CD-ROM. SZTE TTK Természeti Földrajzi Tanszék. Szeged. pp. 1-15.
- GYURICZA L.** (1998): Természeti és társadalmi adottságok idegenforgalmi szempontú értékelése és komplex turisztikai kiskörzetek kialakítása Nyugat-Zala példáján. *Földrajzi Értesítő* XLVII. évf. 2. füzet. pp. 173-187.
- HANUSZ Á.** (2002): A falusi turizmus elméleti kérdései és fejlesztési lehetőségei Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. *Természettudományi Közlemények* 2. pp. 127–138.
- IZSÁK É.** (1999): A települési sorrend megváltozása a szuburbanizációs index alapján a budapesti agglomerációban. *Földrajzi Értesítő* XLVIII. évf. 1-2 füzet. pp. 83-92.
- JOHN, P.** (2001): Local governance in Western Europe. SAGE Publications Ltd., London. 602 p.
- KISS J.P.** (2008): Az aprófalvasodás és aprófalvaink sorsa – történelmi metszetben. In: Váradi M.M. (szerk.): Kistélepülések lépéskényszerben. MTA Regionális Kutatások Központja, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. pp. 29–69.
- KOVÁCS K.** (1999): A szuburbanizációs folyamatok a fővárosban és a budapesti agglomerációban. In: Barta Gy. – Beluszky P. (szerk.): Társadalmi-gazdasági átalakulás a budapesti agglomerációban. MTA RKK, Budapest. 255 p.
- KOVÁCS T.** (2000): Vidék, vidékfejlesztés, vidékpolitika. *Gazdálkodás*. XLIV évf. 3. sz. pp. 11-20.
- KOVÁCS T.** (2004): Aprófalvainkról illúziók nélkül. *Területi Statisztika* 7. 44. évf. 1-6. sz. pp. 125-136.
- KOPASZ M.** (2004): Lakóhelyi szegregáció és társadalmi feszültségek a magyarországi településeken. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi riport. TÁRKI, Budapest. pp. 414-424.
- LE GALES, P.** (2002): European cities: social conflicts and governance. Oxford University Press, Oxford. 344 p.
- LOVASS K. A.** (2006): A rendszerváltozás utáni gazdálkodó magatartásformák és üzemszervezetek néprajzi vizsgálata. Bölcsész Konzorcium HEFOP Iroda, Budapest. 130 p.
- OROVA M.** (2006): A helyi önkormányzati együttműködések, társulások az Európai Unió tagállamaiban. Kézirat. pp. 12–46.
- PRISTYÁK E.** (2004): Beregi települések idegenforgalmának alakulása az elmúlt években a statisztikai adatok tükrében. *Természettudományi Közlemények* 2004. 4. pp. 239-250.
- RAY, C.** (2000): The EU LEADER programme: rural development laboratory. *Sociologia Ruralis* 40. pp. 163-172.

- STARR, K. – WHITE, S.** (2008): The small rural school principalship: key challenges and cross-school responses. *Journal of Research in Rural Education* Vol. 23. pp. 1-12.
- TIMÁR J.** (1999): Elméleti kérdések a szuburbanizációról. *Földrajzi Értesítő* XLVIII évf. 1-2. füzet. pp. 7-31.
- VÁRADI M.M.** (1999): Hová megyünk lakni? Szuburbanizációs minták és konfliktusok a budapesti agglomeráció budai oldalán. In: Barta Gy. – Beluszky P. (szerk.): Társadalmi-gazdasági átalakulás a budapesti agglomerációban. MTA RKK, Budapest. 255 p.
- VIRÁG T.** (2009): Szegények a kistelepülések fogságában – a szociálpolitika mindennapi gyakorlata egy hátrányos helyzetű térség településein. *Esély* 4. pp. 38-54.